

VNÍMANIE DAŇOVÝCH ÚNIKOV V KONTEXTE OBČIANSKEJ ZODPOVEDNOSTI

Kamil Ščerba

ABSTRACT

Tax evasion is an integral part of the society. The theory defines a number of factors that affect them, whether economic, tax, legislative or social, political, moral, and others. Therefore, we have decided to review some of them on the basis of data obtained from the primary survey (questionnaire) conducted in the Slovak Republic. The purpose of the article is to assess the perception of tax evasion by citizens of the Slovak Republic and their attitudes to this issue, based on the definition of factors influencing the estimated extent of tax evasion with an emphasis on moral aspects.

KEY WORDS

Tax evasion. Factors. Civil liability. Behaviour. Slovakia.

JEL CLASSIFICATION

H26, H29.

ÚVOD

Daňové úniky sa dotýkajú celej spoločnosti a čelia im nielen rozvojové krajiny, ale ako ukazujú štúdie, aj tranzitívne a rozvinuté krajiny. Vychádzajúc zo štatistík, vo vyspelých krajinách miera daňových únikov predstavuje viac ako 10% HDP (Schneider, Buehn 2016). Rozvojové krajiny bojujú s týmto fenoménom vo väčšej miere a odhad krátenia daňových príjmov je až na úrovni 90% plánovaných daňových výnosov (Střelcová, 2006). Samotné daňové úniky a ich odhad rozsahu nezáleží len na ekonomickej vyspelosti krajiny, nastavení podnikateľského prostredia, daňového a odvodového zaťaženia, kvality vládnych inštitúcií a kvality verejných služieb, ale i od uvedomelosti občanov jednotlivých krajín, ich morálnych hodnôt a vnímania samotných daňových únikov.

Slovensko sa v tejto oblasti za posledné obdobie snaží zvyšovať aktivitu a prijíma rôzne nariadenia, normy, ktoré postupne aplikuje do praxe a ktorými nielen bojuje proti daňovým únikom a podvodom, no zvyšuje aj daňovú morálku a uvedomelosť občanov. Tieto opatrenia sú úzko späté aj s nastavenou daňovou politikou krajiny, ktorá by v tomto boji mala napomáhať.

1 VYMEDZENIE DAŇOVÝCH ÚNIKOV

Daňové úniky predstavujú podľa Hudsona a Orviskej (2003, s. 91) "potenciálnu stratu príjmov vlády, čo spôsobuje nedostatok prostriedkov vo verejnom sektore a nespravodlivé zaťažovanie daňových poplatníkov". V súlade s Hollým a Zanickým (2008, s. 5) sú "výsledkom hospodárskeho správania sa daňových subjektov, ktoré sú orientované na znižovanie a minimalizáciu povinností voči štátu". Ak sa pozrieme za hranice, tak kým Schneider (2000) opisuje daňový únik ako významnú časť tieňovej ekonomiky a definuje ho ako „tie ekonomické aktivity a dôchodky od nich odvodené, ktoré obchádzajú vládne nariadenia, zdaňovanie alebo meranie alebo im inak unikajú“, Zoanna (2011, s. 200) ich definuje ako „protiprávne a úmyselné neplatenie alebo vyhýbanie sa dlžnej dani“. Vychádzajúc z ich členenia na legálne a nelegálne prichádzame k ďalším odlišnostiam a rôznym chápaniam ich významu. Už len podľa Martinezu (1995) vidíme, že či sú daňové úniky vymedzované ako legálne, alebo nelegálne, autor ich stále chápe ako protizákonné konanie, na rozdiel napríklad od Alma (2012) a Prebbla a Prebbla (2010), ktorý legálne daňové úniky považujú za niečo prirodzené a dovolené. Aj cez množstvo vymedzení problematiky, ktoré sa od seba odlišujú, v nich nachádzame jeden spoločný menovateľ a to chápanie ekonomického a daňového subjektu ako kľúčového elementu.

1.1 Faktory ovplyvňujúce rozsah daňových únikov

Ako sme spomínali už v úvode príspevku, na rozsah daňových únikov vplýva množstvo faktorov, ktoré ich ovplyvňuje. Klimešová (2014) tvrdí, že príčiny treba hľadať nielen v prostredí, ale i v daňovníkovi a ďalej dopĺňa, že na páchaní daňových únikov sa okrem ďalších podieľa aj nedostatočné vzdelanie, prístup k informáciám, zlá finančná situácia, daňová morálka a potreba obohatiť sa. S týmito tvrdeniami sa stotožňuje aj Morris (2012), ktorý dopĺňa, že dodržiavanie daňových zákonov je úzko späté s dodržiavaním legislatívy vo všeobecnosti, a preto nemožno očakávať, že ľudia budú dodržiavať daňové predpisy, keď nerešpektujú zákon v krajine. S podobnými faktormi sa môžeme stretnúť aj u ďalších autorov ako Orviská (2005), Burák (2007), Bieliková a Štofková (2010), Schneider a Buehn (2016). Podľa nášho názoru pomerne komplexné členenie faktorov máme zobrazené v schéme 1.

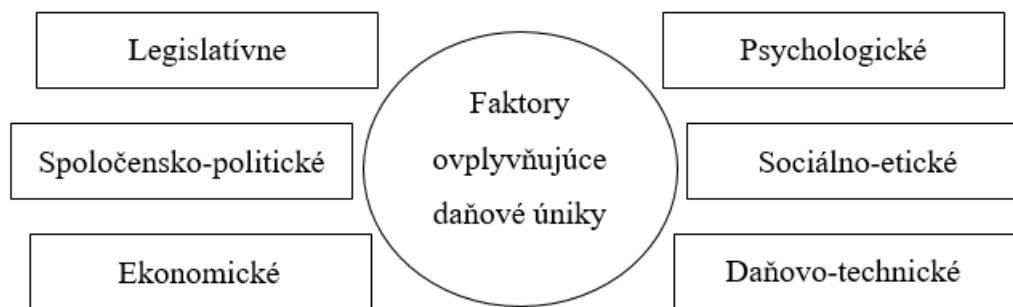

Schéma 1 Faktory ovplyvňujúce daňové úniky

Prameň: Spracované podľa Medved' a kol. (2009), Kubátová (2010), Lenártová (2015).

Pre naše potreby, si zo schémy vyberáme len niektoré faktory, ktoré je potrebné spomenúť. Spoločensko-politické faktory, do ktorých patrí vzdor daňovníka voči daňovej správe, daňovej politike a politickému nastaveniu v krajine (Lenártová, 2000), samotné vnímanie tohto problému spoločnosťou, ako i obava z odhalenia a spoločenského odsúdenia (Zubaľová, 2008). Ďalším faktorom sú psychologické faktory. V krajine, kde sa kontroluje dodržiavanie daňových predpisov a v prípade porušenia sa pristupuje k sankciám, je miera únikov podstatne nižšia, než v krajine, kde aj v prípade zistenia daňových únikov neexistujú právne dôsledky a potom sa daňovník, ktorý úprimne priznal všetky príjmy a zaplatil dane dozvie, že je v jeho záujme, aby to neurobil. Nevyhnutnosť vnímania týchto faktorov naznačuje aj udelenie Nobelovej ceny za rok 2017 behaviorálnemu ekonómovi R. H. Thalerovi, ktorý vo svojom výskume upúšťa od zvyčajnej tézy, že všetci účastníci ekonomiky sú racionálni, a namiesto toho pripúšťa možnosť, že niektorí jedinci sa správajú „ľudsky“.

Bánociová a Kralik (2013) uvádzajú ďalší faktor nespravodlivého právneho systému v otázke daní, ktorý radíme už k sociálnym a etickým (morálnym) faktorom a to, že „daňový poplatník, ktorý si zodpovedne a včas plní svoje daňové povinnosti musí zaplatiť aj dane ostatným daňovým subjektom, resp. nie každý subjekt platí dane úmerne svojim ziskom. Tento faktor je úzko spojený s občianskou zodpovednosťou a čestnosťou.

Ochota daňovníkov platiť dane sa vo svete značne líši. Empirický výskum naznačuje, že daňové subjekty na celom svete platia viac daní, ako by museli (Alm et al., 1992, 2007). Táto vysoká úroveň daňového plnenia je výsledkom daňovej morálky spoločnosti, ktorá podporuje sebestačné dodržiavanie daňových predpisov. Daňová morálka sa však nedá ľahko stanoviť, najmä pri krajinách bez hlboko zakorenenej „kultúry“ a zvyku platenia daní.

2 CIEĽ A METÓDY

Cieľom príspevku je na základe vymedzenia faktorov ovplyvňujúcich odhadovaný rozsah daňových únikov s akcentom na morálne aspekty zhodnotiť vnímanie daňových únikov občanmi Slovenskej republiky a ich postoje k tejto problematike.

Dáta boli analyzované využitím deskriptívnej štatistiky a grafických metód, ktoré nám pomohli pri lepšom zobrazení výsledkov. Údaje k analýze sme čerpali z primárneho prieskumu (dotazníka) vykonaného v mesiacoch december 2017 a január 2018 na občanoch Slovenskej republiky. Základný výberový súbor tvorilo 142 respondentov (čo predstavuje 40,6%-nú návratnosť). Skúmanú vzorku tvorilo 83 žien (58,5%) a 59 mužov (41,5%), s najväčším zastúpením Košického kraja (35%), ktorý bol nasledovaný Prešovským krajom (20%), Žilinským krajom (15%) a Bratislavským krajom (11%). Ostatné kraje mali podiel pod 10% a to Nitriansky 6%, Banskobystrický a Trenčiansky 5% a Trnavský kraj 3%. Pri vekovej štruktúre respondentov sa s najväčším zastúpením stretáme v kategórii od 18 do 25 rokov, ktorá mala 50%-né zastúpenie, nasledovaná vekovou kategóriou od 26 do 40 rokov s podielom 41,5%, kategóriou od 41 do 55 rokov a 56 – 65 rokov so 6 odpovedajúcimi, čo tvorilo 4,25% podiel. Veková kategória nad 66 rokov nemala vo výberovom súbore žiadne zastúpenie.

3 VÝSLEDKY A DISKUSIA

Zisťovaniu samotných postojov občanov k daňovým únikom predchádzala základná otázka a to, či sa respondenti už niekedy stretli s pojmom daňový únik. Z výsledkov zisťujeme, že až 94% opýtaných odpovedalo áno, zvyšných 6% odpovedalo buď nie alebo neviem, čo naznačilo aj tendenciu, že táto téma je neoddeliteľnou súčasťou života každého jedného z nás.

Prvá otázka nášho prieskumu poukazuje na vnímanie zapojenia daňových subjektov do daňových únikov.

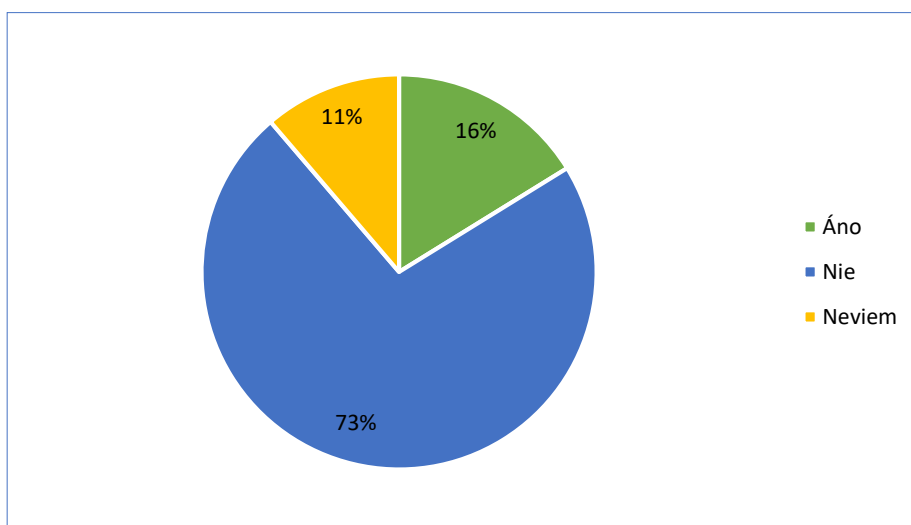
Tabuľka 1 Zapojenosť subjektov do daňových únikov (tieňovej ekonomiky)

	Koľko % subjektov sa podieľa na daňových únikoch v krajine?	
	Počet	Podiel
0 % - 10 %	4	2,8 %
11 % - 20 %	33	23,2 %
21 % - 40 %	47	33,1 %
41 % - 60 %	33	23,2 %
60 % - 80 %	17	12,0 %
80 % a viac	8	5,6 %
	142	100 %

Prameň: Vlastné spracovanie podľa výsledkov dotazníka.

Z postoja respondentov vyplýva, že v krajine sa na daňových únikov v najväčšej miere podieľa od 21 % - 40 % občanov, k čomu sa priklonilo 47 opýtaných. Druhú skupinu nám tvoria podiely 11 % - 20 % a 41 % - 60 % subjektov, ktoré sa zúčastňujú daňových únikov v krajine, čo označilo zhodne po 33 respondentov. Ak by sme zasadili tento prieskum do dnešných dní, určite by sa nám čísla líšili a respondenti by označovali podiely vyššie, ako v našom prieskume, vychádzajúc z politických a spoločenských udalostí. Ak by sme porovnali naše výsledky s výsledkami nášho prieskumu z novembra 2017 zistili by sme, že zapojenosť do daňových únikov podľa respondentov je vyššia v krajine ako celku ako v lokalite, odkiaľ pochádzajú.

Hlavnou skupina otázok, na ktoré sa však zamerali, sa týkala reálnej situácie a jej vnímania z pohľadu rodiny a príbuzných, ale aj morálneho hľadiska. Pýtali sme sa, ako by respondent vyhodnotil situáciu, keby bol zákazníkovi v obchode ponúknutý nákup tovaru bez DPH, čo je v súčasnej dobe častý fenomén, hlavne v odvetviach ako sú stavebníctvo, maloobchod, ale i niektoré špecifické služby a pod. 73 % opýtaných by toto správanie odsúdilo ako nemorálne a na mieste zákazníka by takúto možnosť neprijali. No našli sa aj takí, ktorí by s takýmto nákupom problém nemali. Takýchto respondentov bolo 16%. Ostatní nevedeli na túto otázku odpovedať.

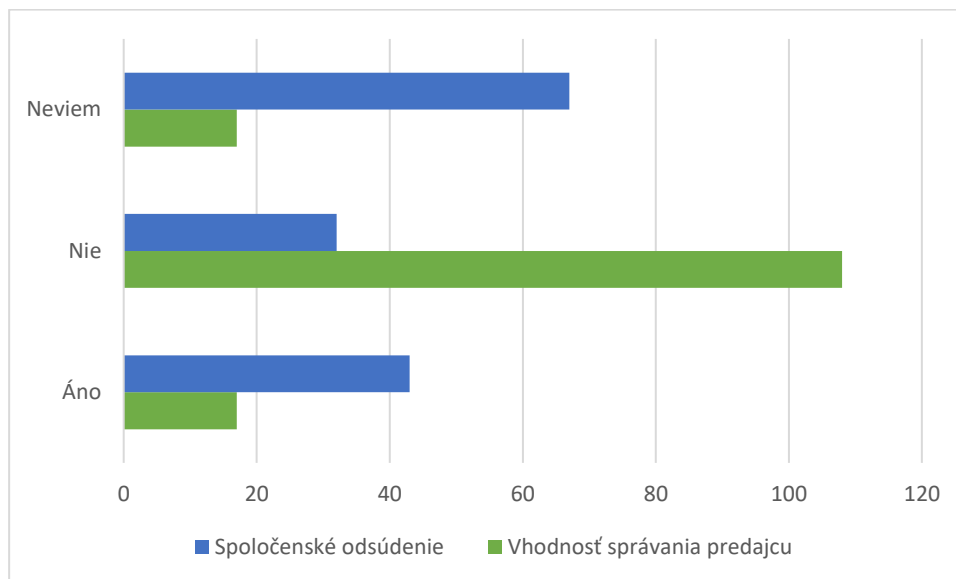

Graf 1 Výsledky odpovedí na otázku o možnosti využitia nákupu bez DPH

Prameň: Vlastné spracovanie podľa výsledkov dotazníka.

V nadväznosti na predošlé je potrebné sa pozrieť aj na vhodnosť tohto správania podnikateľov a spoločenské odsúdenie. 76% respondentov sa priklonilo k možnosti, že toto správanie predajcu bolo nevhodné a svojím spôsobom by podporilo tieňovú ekonomiku. Čo nás prekvapilo, boli výsledky pri spoločenskom odsúdení a názore rodiny, priateľov, známych na zapojenie sa do takýchto aktivít. Nami predpokladaný výsledok o percentuálne vysokom

spoločenskom odsúdení bol vyvrátený, keďže negatívne by sa k takejto situácii postavilo len niečo menej ako 31 % rodiny, známych a priateľov respondentov.

Graf 2 Výsledky odpovedí na otázky o vhodnosti správania podnikateľa a spoločenské odsúdenie

Prameň: Vlastné spracovanie vlastné spracovanie podľa výsledkov dotazníka.

So zameraním nášho prieskumu súhlasia aj štúdie autorov Kirchler, Maciejovsky a Schneider (2003), ktorí na základe výskumu uskutočneného medzi daňovými úradníkmi, študentami ekonómie, obchodnými právnikmi a vlastníkmi malých spoločností zhodnotili, že proces rozhodovania sa vyhýbaniu platenia daní a daňových podvodoch nie je spôsobený len ekonomickými aspektami, ale aj morálnymi úvahami. Morálne hľadisko a hlavne správanie sa jednotlivca vyzdvihujú aj autori Orviská a Hudson (2003), ktorí vo svojej štúdií „Tax evasion, Civic Duty and the Law Abiding Citizen“ vyzdvihli tiež práve jednotlivca a jeho správanie a postoje ako faktor vplyvajúci na rozsah daňových únikov.

ZÁVER

Príčiny a faktory vzniku a prehlbovanie daňových únikov spolu úzko súvisia a vzájomne sa ovplyvňujú. Na jednej strane by štát mal vytvoriť podmienky pre efektívne a správne fungovanie daňovej politiky, ktorá bude zahŕňať jednoduché a jasné pravidlá zákonov, ktoré sa týkajú daní, ako aj kontrolu a penalizovanie v prípade jej porušenia. Na druhej strane, čo je možno ťažšie, štát by mal svojich občanov podporovať v občianskej zodpovednosti a povzbudzovať ich k spravodlivosti voči druhým. Nasvedčuje tomu aj súčasne nastavenie daňovej politiky cez akčné plány boja proti daňovým podvodom, ktoré sa snažia občanov

nabádať k právnenému a morálnemu chovaniu pri platení daní. Vláda podporuje zvyšovanie etického a morálneho chovania občanov aj cez vzdelávanie (edukáciu) v oblasti finančnej gramotnosti, hospodárenia s prostriedkami a etického správania sa jednotlivca.

Pri zvážení nastavenia politiky a prostredia v krajine nám zo skúmaného vyplynulo, že fenomén daňových únikov je aktuálnou témou, čo potvrdzujú aj výsledky nášho primárneho prieskumu, kedy len s pojmom daňový únik ako takým sa stretlo 94 % opýtaných. Ďalšie časti prieskumu sa zamerali na morálne hľadisko a spoločenské odsúdenie, kde sme sa reálnej situácii zisťovali, ako tieto situácie vnímajú jednotlivci. Výsledky, ktoré sme dosiahli reflektovali skutočnosť, no v niektorých bodoch boli aj prekvapujúce a nezhodovali sa s predpokladmi, ktoré sme na začiatku prieskumu mali. Preto na záver môžeme povedať, že daňové úniky často nie sú výsledkom len ekonomickej vyspelosti krajiny, jej rozvoja a politického nastavenia, ale sú hlavne aj o uvedomelosti občanov a hlavne vychádzajú od jednotlivca.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

ALM, J., JACKSON B., McKEE, M. 1992. Institutional Uncertainty and Taxpayer Compliance. In American Economic Review. Vol. 82. No. 4. p. 1018-1026.

ALM, J., MARTINEZ-VAZQUEZ, J. L. 2007. Tax morale and tax evasion in Latin America. In Andrew Young School of Policy Studies.

ALM, J. 2012. Measuring, explaining, and controlling tax evasion: lessons from theory, experiments, and field studies. In International Tax and Public Finance, roč. 19, 2012, č. 1. ISSN 0927-5940, s. 54-77.

BÁNOCIOVÁ, A., KRÁLIK, A. 2013. Legálne a nelegálne daňové úniky a tieňová ekonomika. In Acta oeconomica universitatis sely, roč. 2, 2013, č. 2., s. 19-27. 302 s. ISSN 1338-6581.

BIELIKOVÁ, A., ŠTOFKOVÁ, K. 2010. Dane v teórii a praxi. Žilina : Edis, 2010. 180 s. ISBN 978-80-554-0169-0. Economics, roč. 165, 2009, č. 4., s. 701-722. ISSN 1614-0559.

BURÁK, E. 2007. Daňové úniky v SR a komunálny sektor. In Verejná správa: školy, úrady, obce, kultúra, zdravotníctvo, rozpočtové, príspevkové, neziskové organizácie, 2007, č. 3., s. 39-40. ISSN 1337-0448.

KLIMEŠOVÁ, L. 2014. *Daňová optimalizace*. Praha : Ústav práva a právni vědy, 2014, 248 s. ISBN 978-8087-9740-63.

KIRCHLER, E., MACIEJOVSKY, B., SCHNEIDER, F. 2003. Everyday representations of tax avoidance, tax evasion, and tax fight : Do legal differences matter? In *Journal of Economic Psychology*, roč. 24, vyd. 1, s. 535-553. ISSN 0167-4870.

KUBÁTOVÁ, K. 2010. *Daňová teórie a politika*. 2010. Vydavateľstvo : Wolters Kluwer, 2010. 276 s. ISBN 9788073575748.

LENÁRTOVÁ, G. 2000. Faktory vzniku daňových únikov. In: *Ekonomické rozhlády*, 2000, č. 3.

LENÁRTOVÁ, G. 2015. *Daňové systémy*. Bratislava: EKONÓM, 2015. 299 s. ISBN 978-80-225-4029-2.

MEDVEĎ, J. a kol. 2009. *Daňová teória a daňový systém*. Bratislava : Sprint dva, 2009. 288 s. ISBN 978-80-89393-09-1.

MORRIS, D. 2012. *Tax cheating: illegal, but is it immoral?* Albany : Excelsior Editions, 2012. 275 s. ISBN 9781438442723.

ORVISKÁ, M., HUDSON, J. 2003. *Tax Evasion, Civic Duty and the Law Abiding Citizen*. In *European Journal of Political Economy*, roč. 19, 2003, č. 1., s. 83-102. ISSN 0176-2680.

ORVISKÁ, M. 2005. *Sociálno-ekonomická a inštitucionálna analýza tieňovej ekonomiky a daňových únikov*. Banský Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2005. 111 s. ISBN 80-8083-116-5.

PREBBLE, Z., PREBBLE, J. 2010. The morality of tax avoidance. In *Creighton Law Review*, Vol. 43. No. 3. p. 693-745.

SCHNEIDER, F., BUEHN, A. 2016. Estimating the Size of the Shadow Economy : Methods, Problems and Open Questions. [online]. 42 s. [cit. 2016-30-10]. Dostupné na internete: <<http://ftp.iza.org/dp9820.pdf>>.

ZUBALOVÁ, A. a kol. 2008. *Daňové teórie a ich využitie v praxi*. Bratislava : Iura Edition, 2008. 198 s. ISBN 978-8078-228-3.

KONTAKT

Ing. Kamil Ščerba

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Ekonomická fakulta

Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovensko

kamil.scerba@umb.sk

